

szépirodalmi művek, különböző politikai beszédek és tankönyvekből származó idézetek teszik érdekessé, szemléletessé a könyvet, és ezeket a lábjegyzetként feltüntetett magyarázatok segítenek értelmezni, az adott kor kontextusába helyezve látni.

A könyv nemcsak történészek, néprajzkutatók, irodalmárok és más szakemberek, illetve politikusok számára, hanem minden, a székelység eredete és történelmi mítoszai iránt érdeklődő műkedvelőnek ajánlott, ugyanis a székel eredet mondáinak mintegy nyolc évszázados, írott forrásokkal jól dokumentált történetét követi végig, a korai eredetmítoszok

megjelenésétől a jelenkorig, a különböző korszakok tankönyveitől a szépirodalomig, a közéleti sajtó és a politika területeire is kitekintve. Mindemellett nagy érdeme, hogy hangsúlyosan felhívja figyelmünket a forráskritika fontosságára is. Ugyanakkor gondolatébresztő is: vajon a mítoszok „gyártása” és a rájuk való hivatkozás általában nem akkor válik-e népszerűvé egy adott etnikum körében, amikor valamiféle válságba kerülnek annak tagjai, és így igyekeznek visszanyúlni a dicső múlt példáihoz?

Pál Emese

Nyergestető, a megmaradás szimbóluma

Dr. Balázs Lajos: Nyergestető, a lelkiismeret ágkeresztes-kopjafás temetője. A nemzeti kegyelet néprajzi földrajza. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda 2018. 120 old.

Dr. Balázs Lajos erdélyi magyar néprajzkutatóként az emberi élet sorsfordító eseményeit kutatja. Impozáns életművében külön néprajzi monográfiákba rendezte a születés, a párválasztás, a nemiség és a halál témáját, és tanulmányaiban e nagy témák egy-egy részkérdéséről is olvashatunk. A 2018-ban megjelent *Nyergestető, a lelkiismeret ágkeresztes-kopjafás temetője* című új munkája nem a történelemkönyvekben, útleírásokban, szépirodalmi alkotásokban megfogalmazott információkat összegzi az emlékhellyel kapcsolatosan, hanem a közösségi emlékezet korban, térben és időben változó valóságát mutatja be. Azt a valóságot, melyet az adatközlők maguk fogalmaztak meg, és amelyet a mű megjelenése előtt a kutatók még nem tanulmányoztak. A könyvben pontos leírást kapunk arról, hogy a nyergestetői csata mint történelmi esemény hogyan él az emberek tudatában, milyen érzéseket hív elő az emberekben, illetve melyek azok a mozzanatok, melyeket időről időre felelevenít a közösség. A könyv azt is vizsgálja, hogy hogyan alakul a csata emléke a közösség emlékezetében, a közösségi tettekben

korról korra térben és időben, tehát a kötet egyfajta tudati metamorfózis elemzése is. A szerző nem történelmi szemmel, hanem a néprajzkutató eszköztárával élve mutatja meg az 1848–49-es forradalom és szabadságharc 20–21. századi hatását a nemzeti emlékezetre.

Dr. Balázs Lajos kérdései között szerepel az, hogy a Nyergestető-jelenség csupán emlékeztető helyként szolgál-e a magyarságnak, vagy több ennél. A hely egyfajta profán búcsújáró helyé alakult át az idők során. A néprajzos szerző „adatközlői” az ágkeresztesek, a 381 kopjafa és a sírjelek, valamint a történetek, elbeszélések által megidézett szóbeli történelem. Ugyanakkor arra is próbál választ találni, hogy a nyergestetői kopjafaállítás híre kikhez, hogyan és hová jutott el, miért éreznek sokan még ma is belső késztetést arra, hogy kopjafát állítsanak, a csata emlékhelyét látogatók pedig milyen élménnyel térnek haza, mit üzen számukra a hely és mit üzennek a kopjafák. A szerző a Nyergestetőt a nemzeti emlékezés lefoglalt tereként minősíti, melyről évszázadokon át nem lehetett beszélni, és amely nem

Posztuly Tünde (1986) – doktorandusz, BBTE, Hungarológiai Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, posztulytunde@gmail.com

lehetett a közgondolkodás tárgya. Ez a könyv egy másféle módon elmondott történelem, melyet a szerző nem történeti dokumentumokból ismert meg az olvasóval, hanem az emberek meglátásain keresztül.

Dr. Balázs Lajos a nyergestetői kopjafákba vésett táblák emlék-üzeneteit a csíksomlyói kegytemplom vendégkönyveibe írt, jellemzően variánsgazdag szövegeihez hasonlítja. A Mária-centrikus szövegek az egyéni érdekről, a kopjafák szövegei pedig a közösségi évekekről árulkodnak, megfogalmazva a nemzeti érdeket, így tehát ezáltal egy közösségi emlékezetéről beszélhetünk, mely a hagyományban lelhető fel. A hely tehát egy sajátos térreprezentáció helyszíne, melynek funkciója abban rejlik, hogy az emlékezetet tartósítja a kollektív emlékezetben. A mű Kányádi Sándor *Nyergestető* című versét összefonódva említi az eredeti ágkeresztes, később kopjafás temetővel, jelezve, hogy időben sokkal korábban megjelenik a kopjafa víziója, mint tárgyi valósága.

A könyvben a csata helyszínén állított emlékmű felállításának történetét is megismerhetjük. Ebben a fejezetben a környéken élő adatközlők neveit, fényképeit láthatjuk, illetve a velük készített interjúkból olvashatunk részleteket. Megtudjuk, hogy az emlékművel szemben található ágkeresztes temetőben 1989 előtt ki-ki elhelyezte a maga kis keresztiét, koszorúját, és csendben, nagyobb összejövetel nélkül megemlékezett az itt elhunytakról. A rendszerváltás után az emlékezésben is érzékelhető fordulat következett be, mely során szabadabban ünnepelhettek, és az emlékezők kopjafát állíthattak. A műből nem derül ki, hogy az obeliszk vagy az ágkeresztes temető volt-e hamarabb, az azonban igen, hogy az embernek szüksége van egy helyre, ahol a kegyeletét leróhatja. A közösség, ahogyan az adatközlők is nyilatkoznak, magáénak érzi a temetőt, így tehát garantálva van egyfajta folytonosság az emlékhely gondozását illetően.

A továbbiakban a kutató azt vizsgálja, hogy a temetőben az ágkeresztes mikor, illetve milyen hatás eredményeként cserélődtek kopjafákra az emlékhelyen. Az adatközlők interjúiból kiderül, hogy a kopjafák száma 1989 után kezdett gyarapodni. Mindannyian fiatalokként is látogatták

már ezt a helyet, úgy és ahogyan ezt a politikai vezetés lehetővé tette, és hol ágkeresztet, hol pedig kopjafát állítottak. Az adatközlők is jelzik, hogy a környező településekről felállított első kopjafák után a Nyergestető körüli falvak testvértelepüléseinek képviselője „hangolta fel” a kopjafaállítás ezen a helyen, azonban a világ más pontjairól állított kopjafákat is találunk itt. Az idők folyamán a kopjafa kilépett a sírjel rendeltetéséből, és újfajta funkciót kezdett betölteni, felváltva ezzel az útszéli keresztet. Egyfajta szimbólumfunkciót kapott tehát, a közösségi emlékezet és az önmeghatározás jelképe is lett. A kopjafa tehát az élő közösség egy halott közösségről megfogalmazott reflexió tartalmazza, amit a rajta található feliratok, epitáfiumok is bizonyítanak.

A kopjafaállítás időrendi sorrendjének vizsgálata egyik jelentős fejezete a könyvnek. A szerző grafikonnal ábrázolja a kopjafák állításának időpontjait, majd időrendi sorrendbe állítja a kopjafákat, keresztteken, illetve más sírjeleken található adatokat, feltüntetve a rajtuk található szöveget is. Térképet is mellékel ezekhez az adatokhoz, melyen feltünteti a Kárpát-medence azon településeit, ahonnan kopjafát állítottak. Elkülöníti az „emlékezők” és a „sírjeleket állítók” két csoportját is. Az előbbi kategóriába azok tartoznak, akik feliratozott piros-fehér-zöld szalaggal, esetleg koszorúval tisztelegnek a hősök emléke előtt, a második csoportba pedig azokat a személyeket sorolja, akik politikai, kulturális, vallási csoportokba tartozóként állítottak sírjelet. A fejezet további részében pedig a látogatók által hagyott szalagok feliratait adja közre ezek évszámaival együtt.

A könyvben a kopjafák tartalmi üzeneteiről is olvashatunk. A kutató a kopjafák előforduló szavak tartalmát elemzi és számszerűsíti, megállapítva, hogy a feliratok egyfajta eszményképet fogalmaznak meg.

Az utolsó fejezet összefoglaló jellegű: a szerző az összes forrást figyelembe véve megállapítja, hogy a Nyergestető az emlékezés meghitt helye, emlékeztetőhely, amely a több irányból érkező emlékeket összetartja és elraktározza. A temető hiányában a csata emléke csupán pislákoló láng lenne az arra járók emlékezetében, így azonban ez a hely dinamizáló képességével az élő és megerősödött emlékezet jelképe

lett. Elemzésében kifejti azt is, hogy milyen az idejének viselkedése, illetve a különböző nemzetiségű emberek kopjafás temetőre való rácsodálkozásáról is olvashatunk. A fejezet végén néhány rövid leírást találhatunk a Nyergestetőhöz hasonló helyekről, majd az összegzésben a szerző kifejti, hogy a helynek nemzeti emlékezetet alakító ereje van, ahol a történelmileg összetartozó magyarok kapcsolatba kerülhetnek egymással. A hely az elszunnyadt történelmi emlékezet felélesztője is, ahová egy nemzeti közösség jár emlékezni. Emlékeztető hely, mely a megmaradás szimbóluma is egyben.

A könyv fejezeteibe illesztett képek és a képek alatt található magyarázatok gazdagon illusztrálják a szerző által leírtakat. Az első számú mellékletben a sírjeleket (kopjafák, keresztek stb.) állító települések jegyzékét találjuk, összesen 246 helységet betűrendi sorrendben, mellette pedig a helységek

által állított sírjelek darabszám szerinti jelzését számokban. A második számú melléklet a sírjelállítók jegyzéke. A kötet értéke a téma releváns irodalmának a közreadása is. Ez a jegyzék 21 felhasznált néprajzi, történelmi és szépirodalmi munkát tartalmaz. A könyv az adatközlők betűrendbe rendezett névsorával, adataival (életkor, foglalkozás, lakhely), majd a névmutatóval zárul, így az olvasó gyorsan eligazodik az adatok között. A névmutatóban pedig az interjúalanyok és települések nevei jelennek meg, zárójelben az előfordulásuk oldalszámával. A könyv román és angol nyelvű kivonatát is tartalmaz.

A nagy szaktudással rendelkező szerző precíz munkája révén olyan kötet született, amely hiteles képet ad a Nyergestetőn mint nemzeti emlékhelyen végbemenő változások történeti dinamikájáról.

Posztuly Tünde

Eposz a paraszti szerelemről

Balázs Lajos: Cérna és tű. A paraszti világ szerelmi eposza. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda 2020. 336 old.

A könyvet a kezünkben fogva a következő külső jellemvonásokat figyelhetjük meg: közepes terjedelmű, igényesen megszerkesztett, illusztrált könyv, amelynek borítóján kontrasztot képez a fekete és fehér, illetve ezek átmenetei. A könyv borítóján Muhi Sándor grafikus által szerkesztett művészi ábrázolás jelenik meg: a fakéreg lenyomatait láthatjuk, valamint a fa anyagán kívül a föld és a közet anyaga is felidézhető bennünk. A könyvbe lapozva is többször megjelenik egy-egy teljes oldalon ez a stílusú művészi illusztráció, más-más formákban, de általában mindig a szöveg tartalmát tükröző módon.

Már a kötet külleme és címe is sejteti az olvasóval, hogy nem egy hagyományos ismeretterjesztő vagy leíró és elemző tudományos szöveget tartalmazó munkával áll szemben. Noha a könyv külső

megjelenése (gondolok az illusztrációra és stílusra) inkább irodalmi alkotást sugall, akárcsak maga a műfajmegjelölő cím, vagyis az „eposz” is, azonban mégsem irodalmi eposzról van itt szó. Mindezt maga a szerző is megfogalmazza, több ízben is: „... ez könyv nem az irodalomtörténet által számon tartott eposzok családjából való: nem hősi történetről szól [...] hanem az örök emberi érzés és vágy – a szerelem és nemiség – egyszemélyes, egyéni, ám mégis közösségi elbeszélése a kisgyermekkorától az élet alkonyáig.” Továbbá: „Nem tanít, mint a tankönyvek, ismeretterjesztő kiadványok, hanem egy egészen bonyolult élet szövevényét tárja fel, és követi a tapasztalati tudás és tudásélmény törvénye szerint.” Ennek szellemében a főcím szimbolikája is világossá válik (valamint a szöveg további részében

Ágoston-Szűcs Brigitta (1989) – muzeológus, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre; doktorandus, BBTE Hungarológiai Tanulmányok Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológiai Intézet, Kolozsvár, brigi.szucs@gmail.com